tasid niiviisi lõhestatud partei riismeist Eesti töörahva partei. Nii toodi kommunistliku partei tegevus Eestis suurelt osalt põranda peale. Partei 3. kongressi otsuse põhjal otsustati 2. Riigikogu valimistele minna erapooletu »töörahva ühise väerinna« lipu all ja viidi tõepoolest võrdlemisi suur arv mõtteosalisi 1923. a. mai valimistel läbi. Samal ajal püüdis n. n. Tallinna komitee, kelle eesotsas A. seisis, tähtsamais sõjaväe-osades kommunistlikke kollektiive organiseerida ja üldse kaitseväe meeleolu langetada. Ka korraldati teatavail päevil avalikke demonstratsioone ja rongikäike sõjakate kõnedega. 1924. a. märtsis pandi valitsuse otsuse põhjal tegevus ülalnimetatud legaalseis organisatsioones seisma ja anti terve rida nende juhtivaid tegelasi, m. s. ka mitu riigikogu-liiget sõjaringkonna-kohtu alla, kes neile sama a. novembris rasked karistused määras. Kõigi enamliste ettevõtete toetuseks Eestis andis III internatsionaal rahalist abi. Kui Vene enamluse juhid Eesti kommunistlikkudele tegelastele loidust ja apaatiat hakkasid ette heitma, otsustasid viimased 1924. a. kevadel avalikku mässu ellu kutsuda. Mäss algatati A.-i väljatöötatud kava põhjal konspiratiivsete sõjaliselt õpetatud löögirühmade poolt, kellede ülesandeks oli Tallinna tähtsamad sõja- ja valitsuseasutused vallutada ja niikaua enda käes hoida, kuni Tallinna ning teiste Eesti osade töölised suudavad välja astuda ja loodetud välisabi pärale jõuab. Riigipöördekatse 1. XII 1924. a. äpardus aga sootuks ja põhjustas ainult kõigi enamlissõbraliste avalikkude organisatsioonide täielise likvideerimise Eestis. Vangilangenud mässust osavõtjad ja kaastöötajad anti sõja-ringkonnakohtu kätte. Riigipöörde peaorganisaator A., kes põranda alla kadus, jäi tabamata. *T.*

ARBUSOW, Leonid, *sen.*, Balti ajaloolane, sünd. 19. I 1848 Miitavis Vene ohvitseri Aleksander A.-i pojana, surn. 14. I 1912 Sassenhofis Riia lähedal; astus Tartu ülikooli a. 1867 zooloogiat õppima, millist stuudiumi ta siis Leipzigis ja Heidelbergis jätkas. Tartu tagasi pöördudes õppis ta arsiteadust, selle järel Göttingenis jälle loodusteadusi, andus siis aga lõplikult ajaloo stuudiumile, eeskätt G. Waitzi juhatusel, kelle koolist enam jagu Balti vanemaid ajaloolasi pärit. Kodumaale jõudes teotses A. 1877—85 kooliõpetajana, kuid lahkus 1888. a. koolide venestamise survel ametist ja algas eraõpetlasena oma teaduslikku tegevust, millega ta äratas Baltimaade teaduslikkude ringkondade tähelepanu. Kui 1893. a. tehti otsus alata »Liv-, Est- u. Kurl. Urkundenbuch'i« 2. seeria väljaandmist, usaldati teose koostamine A.-i hooleks. Nüüdsest peale pühendas A. end Sassenhofis täitsa Balti ajaloo uurimisele, mida ta on mitme põhjapaneva tööga edendanud. — A.-i väsimata töö raskuspunkt asub tema redaktsioonil ilmunud teostel, mis on eeskujulikult toimetatud A.-i laialdaste teadmiste ja tema meetodilise koolituse tõttu. Tema kirjeldavat laadi uurimused on esijoones väärtuslikud nende täpsa asjatundlikkuse poolest. Kõige levinumaks ja kasulikumaks tema töist on saanud ta »Grundriss der Geschichte Liv-, Est- u. Kurlands« (I—II tr. 1889, III tr. 1908, IV, ümbertöötatud väljaanne, a. 1918 ilmunud, on A.-i poja toimetatud); venekeelne tõlge (V. Bucki poolt) ilmus a. 1912 Peterburis. — A.-i allikate väljaannete seeria algab a. 1888 ilmunud teosega »Das aelteste Wittschopbuch der Stadt Reval (1312—1360)«. Sellele järgnesid: »Neue Folge der Kurl. Güterchroniken«, 3 annet, 1890 kuni 95; siis kõigiti tähtis »Urkundenbuch'i« 2. seeria, millest A. välja andis 2 köidet (1494—1505) ja 3-nda eeltööd tegi; teose »Akten u. Rezesse der Livl. Städtetage« (1910) 3. köide; oma alal ainukesed käsiraamatud »Die im deutsch. Orden in Livland vertr. Geschlechter« (Jhrb. f. Geneal. 1899, täiendused 1907/08) ja eriti väärtuslik teos »Livlands Geistlichkeit v. Ende d. 12. bis ins 16. Jahrh.« lisandustega (Jhrb. f. Geneal. 1900—02). Rida vähemaid artikleid A.-i sulest leidub »Balt. Mtsschrift'is« ja teaduslikkude seltside väljaandeis; kõik nad tõendavad A.-i kõrget teaduslikku ja kunstilist arengut.

H. Bruiningk, Leonid Arbusow †, Riga, 1912; Ed. Fehrer, L. Arbusow *sen.* †, Ztschr. f. Ost-europ. Geschichte, Bd. III, 1913, lk. 139. *O. G.*

ARBUSOW, Leonid, *jun.*, teadusemees, eelmise poeg, sünd. Bauskes Kuramaal 31. X 1882, õppis 1902—06 Tartus usuteadust, lõpetades cand. theol. astmega; jätkas õppimist Göttingenis 1906—09, valides peaaineiks ajaloo ja keskaja ladina keele, ning promoveeris filosoofia doktoriks väitekirjaga Saksa ordu ajaloo alalt. Õppis edasi Berliinis 1909—10 ja töötas seal »Prähistor. Museum'is« ning hiljemini Kopenhaagenis, Stokholmis ja Helsingis. Astus siis Riia Aj. ja Muins. S-i teenistusse, määrati 1919 ajaloo dotsendiks ja 1922 professoriks Riia ülikoolis; 1921. a. alates ka Herderi-instituudi dotsent Riias. — A., kes erialaks valinud hilise keskaja ja reformatsiooni-ajajärgu, on osutunud põhjalikuks ja heaks uurijaks. Juba ta esimesed suuremad tööd, nimelt ta väitekiri ja töö Plettenbergist, on selle tõenduseks, kuid veel paremini tuleb see nähtavale ta suures Eesti ja Liivi reformatsiooni käsitlevas töös, mis on põhjapanev selle ajajärgu uurimisel ja